

KISÚJSZÁLLÁS

Kálvin utca 1. szám alatti,
2197 hrsz-ú

ingatlanon álló

Református templom

részleges felújítási munkáihoz

szükséges

építéstörténeti

kutatási dokumentáció

Építtető:

Kisújszállási Református Egyházközség
5310 Kisújszállás,
Kálvin utca 1.

Készítette:

Virányi Zsolt

építész, tervező- és
műemlékvédelmi szakmérnök,
műemléki szakértő 21-0272

2017. december

Tartalomjegyzék

1. Bevezető
2. Előzmények
3. Kisújszállás elhelyezkedése
4. A település és a református egyházközség története
5. A Kisújszállási Református Egyházközség létrejötte és a templom építéstörténete
6. Az épület építészeti leírása
7. A tervezett munkák során a védett műemléki érték megőrzésére és fenntartására vonatkozó szakértői javaslat
8. Javaslat a további tudományos vagy roncsolásos kutatásra, kutatói megfigyelésre:
9. Összefoglaló értékelés
10. Nyilatkozat
11. Felhasznált irodalom és forrásjegyzék
12. Archív fényképdokumentáció
13. Jelenlegi állapotot ábrázoló fényképdokumentáció
14. Értékleltár

1. Bevezető

A régészeti lelőhelyek és a műemlékek kulturális, történeti környezetünk részei, ezért a védett örökségi elemekkel kapcsolatos beruházások tervezését a kulturális örökség védelmével összhangban kell megoldani. Ezt célozza a a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény (a továbbiakban: Kötv.) és a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 496/2016. (XII.28.) Korm. rendelet (a továbbiakban: Övr.).

Az Övr. 44. §

- (1) bekezdése értelmében: A védett műemléki értéket érintő tevékenységeket jogszabályban vagy hatósági határozatban meghatározott esetekben jellegüktől függő, jogosultsághoz kötött vizsgálatnak vagy kutatásnak kell megalapoznia, ha ennek eredménye a tervezett tevékenység elvégzése előtt még nem áll rendelkezésre.
- (2) bekezdése szerint: A műemléki értékek kutatása során előnyben kell részesíteni a roncsolásmentes módszereket, vizsgálatokat a roncsolással járó kutatással szemben. A roncsolásmentes vizsgálatoknak és azok dokumentálásának meg kell előznie a roncsolással járó kutatásokat.

Az Övr. 48. § (1) bekezdése alapján:

Örökségvédelmi engedély nélkül, a hatóság számára történő bejelentés alapján végezhető tevékenységek:

- a) a nyilvántartott műemléki érték értékleltárba felvett elemét érintő tevékenység, ha az a meglévő építmény
  - aa) egészének vagy egyes – különösen képző- vagy iparművészeti alkotást képező – alkotórészének, tartozékának, beépített berendezési tárgyának eredeti összefüggésrendszeréből történő elmozdítására, áthelyezésére vagy részleges bontására,
  - ab) egészének vagy több önálló rendeltetési egységének, alaprajzi elrendezésének, továbbá belső felületeinek, homlokzatának, nyílászáróinak vagy egyéb – különösen képző- vagy iparművészeti alkotást képező – alkotórészének, tartozékának, beépített berendezési tárgyának megváltoztatását eredményező felújítására,
  - ac) anyagi és szerkezeti tulajdonságokat megváltoztató korszerűsítésére (különösen az akadálymentesítésére, energetikai korszerűsítésére, utólagos nedvesség vagy víz elleni szigetelésére), továbbá az épületgépészeti és elektromos rendszert érintő átalakítására,
  - ad) bővítésére irányul.

Az Övr. 49. §-a szerint:

Műemlék esetén a 48. § (1) bekezdés a) pont aa)–ad) alpontjában meghatározott, az értékleltárba felvett elemet érintő tevékenységek vonatkozásában – kivéve, ha a tevékenység az építésügyi hatóság kulturális örökségvédelmi szakkérdés vizsgálata, vagy más hatóság örökségvédelmi szakhatóság hozzájárulásával kiadott engedélye alapján végezhető – **a hatóság örökségvédelmi engedélye szükséges, ha a tervezett tevékenység a védett műemléki érték értékleltárba felvett elemét érinti** vagy roncsolja, illetve megjelenésének megváltoztatását eredményezi vagy érvényesülését befolyásolja.

Az Övr. 9. melléklete szerint műemlék esetén az örökségvédelmi engedély iránti kérelemnek és mellékleteinek a védett műemléki érték egészére vagy a tervezett tevékenységgel érintett részére vonatkozóan – a tevékenység vagy a védett műemléki érték nagyságától és a jellegétől függően, megfelelő részletezettséggel kell készülnie.

Az Övr. 9. melléklet II. fejezet D. pontja szerint az örökségvédelmi engedély iránti kérelem melléklete az építéstörténeti tudományos dokumentáció, melynek tartalmát a 9. és a 10. melléklet részletezi.

A régészeti örökséggel és a műemléki értékkel kapcsolatos szakértői tevékenységről szóló 439/2013. (XI.20.) Korm. rendelet (a továbbiakban: Szakértői rend.) 2. §-ának jelen dokumentációra vonatkozó pontjai:

3. építéstörténeti tudományos dokumentáció: az Övr. 9. melléklet II. rész D. pontjában meghatározottak összessége; többszintű megismerési folyamat eredménye, a műemléki érték engedélyhez nem kötött tudományos vizsgálatára, leltárba vételére, elemzésére, dokumentálására, a hozzá kapcsolódó források és szakirodalmi megállapítások feltárására, a műemléki érték történeti összefüggésbe helyezésére, valamint azon információk összegyűjtésére terjed ki, amelyek alapján meghatározhatók a műemléki érték megőrzését és érvényre juttatását biztosító beavatkozások és korlátozó tényezők;

6. értékleltár: az Övr. 10. mellékletében előírt, a műemléki értékek tételes meghatározását tartalmazó dokumentum;

7. értékvizsgálat: a műemléki érték dokumentálása szakterületen jogosult szakértő által készített olyan szakvizsgálat, amely szemrevételezés útján feltárja és meghatározza a ténylegesen meglévő műemléki értéket, amely védelemre érdemes lehet, megfelelő alátámasztással meghatározza az érték korát, valamint dokumentálja a védelemre javasolt műemléki érték jellemzőit;

8. értékvizsgálati dokumentáció: értékvizsgálat alapján készített dokumentáció, amely az Övr. 10. melléklet összefoglaló pontjai szerint tartalmazza a műemléki értékről szemrevételezéssel készített szöveges leírást és helyszíni fotókat.

A Szakértői rend. 4. § (2) bekezdés a) pontja alapján **szakértői tevékenységnek minősül a műemléki területen, műemléki érték dokumentálása szakterületen:**

aa) a műemléki érték dokumentálása: inventarizáció, műemléki revízió, vonalhálós alakhű műemlékfelmérés, **értékleltár, építéstörténeti tudományos dokumentáció, értékvizsgálat, védetté nyilvánítási dokumentáció önálló elkészítése,**

Az építésügyi és az építésüggyel összefüggő szakmagyakorlási tevékenységekről szóló 266/2013. (VII.11.) Korm. rendelet 1. melléklet II. fejezet 2. rész 24. pontja alapján szakági építésügyi műszaki szakértői szakterület műemlék építmények műszaki szakértői részsakterületen jogosultsággal rendelkező szakértő (SZÉS5) feladatkörébe tartozik a **műemlék építmények történeti épületszerkezetei, építőanyagai esetében a javító, konzerváló és fenntartó technológiák, anyaghasználat, szerkezeti megoldás az adott műemléken való alkalmazhatóságának szakvéleményezése.**

A nyilvántartások elérhetősége:

- <http://www.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/parlamenti-allamtitkar/regeszeti-es-muemleki-szakertoi-nevjegyzek/muemlekvedelem>
- <https://eugyintezes.mekon.hu/index.php?u=nevjegyzek>

2. Előzmények

A Kisújszállási Református Egyházközség a tulajdonában álló templomépület részleges felújítását határozta el, mely az utólagos falszigetelést, a vakolatok és falfestések, külső párkányok, műkő-felületek felújítására, valamint az utólagosan elhelyezett díszítőelemek javítására terjed ki. A fejlesztés során kiemelt szempont, hogy az elvégezni tervezett munkák az értékes és településképi szempontból is meghatározó műemlék épület külső megjelenését hátrányosan ne változtassák meg. A tervezett felújítás során tartószerkezeti beavatkozásokra nem lesz szükség. Az épületre vonatkozóan a korábbi felújításokhoz eddig építéstörténeti kutatási dokumentáció munkarész még nem készült.

A műemlék épületekre vonatkozó jogszabályi előírások alapján a jelenleg tervezett felújítási munkák engedélyezési tervdokumentációjához el kell készíteni az épületnek a tervezett tevékenységgel érintett részére vonatkozó, külön jogszabályban meghatározott tartalmú építéstörténeti kutatási dokumentációt, melynek készítését a fejlesztési munkák építész tervezője megrendelt.

3. Kisújszállás elhelyezkedése

Kisújszállás az Alföld szívében, Jász-Nagykun-Szolnok megye egyik legradicionálisabb kistérségében helyezkedik el.¹ A város három középtáj (Nagykunság, Hortobágy, Nagysárrét) peremén fekszik. A területét átszelő természetes és mesterséges vízfolyások árvíz és belvíz szempontjából súlyosan kitetté teszik, különösen termőföldjeinek hasznosíthatósága vonatkozásában. Kisújszállás város igazgatási területe geológiai szempontból az ősz Duna, illetve az ősz Sajó-Hernád folyók hordalékkúp szegélyei közé eső területsávban található. A 4. számú főútvonal az országos és nemzetközi vérkeringésbe is bekapcsolja a várost. A Budapest-Záhony villamosított vasútvonal a közlekedési infrastruktúra másik meghatározó eleme.

4. A település és a református egyházközség története

Kisújszállás középkori templomos hely, melynek még 1571-ben is megvolt a temploma. A 15 éves háború alatt teljesen elpusztult a falu, s 1618-ban kezdett újránépesülni. 1638-ban az egyházkerület rendel neki református lelkészt, azonban 1683-ban és 1691-ben a tatárok pusztításai miatt megint teljesen elnéptelenedett. 1699-ben a templomösszeíró már nyomát sem találta a régi templomnak. A Rákóczi szabadságharc idején is néptelen puszt volt.

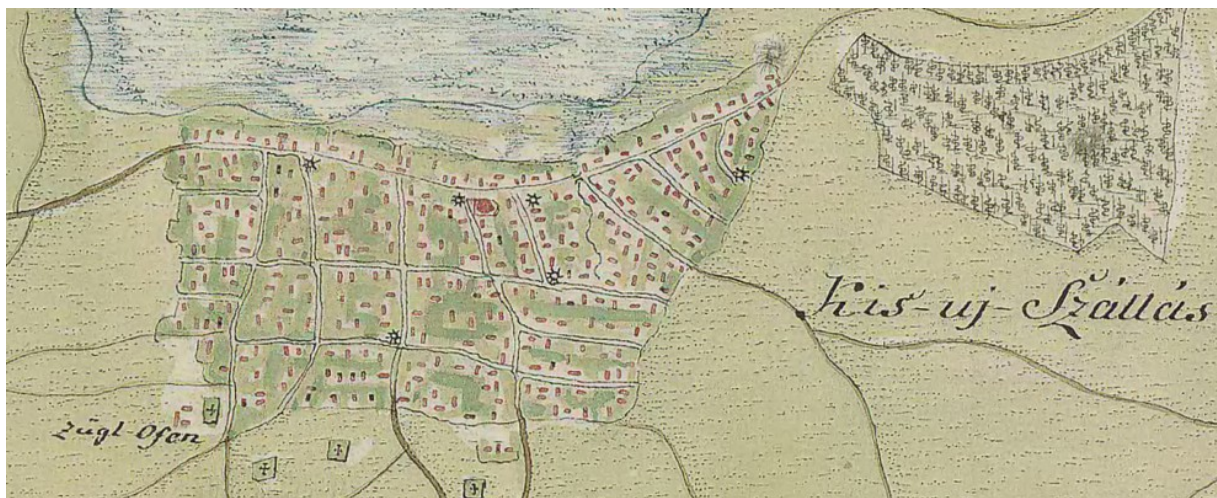
A jászkun főkapitány engedélye alapján 1717-től népesedik újra, amikor is Musnai Mózes magukkal hozzák a hívek lévitatanítónak, és 1718-tól külön lelkészt is alkalmaztak. Ez arra enged következtetni, hogy fából-nádból ez idő tájt építhették fel első templomukat. 1721-ben a Pesti Comissio előtt a kisújszállásiak is igazolták ősi jussukat az egyházukhoz, tehát az élet akkor minden vonalon fejlődésnek indulhatott. Az egyházi élet gyors fejlődését mutatja, hogy 1741-ben torony építésére kértek és kaptak engedélyt, és bár az engedély vályogépítményre szült, senki sem háborgatta őket abban, hogy kőből építsék fel. A torony alsó részét még 1741-1743 között emelte Venczel debreceni építőmester. 1745-ben megváltották magukat a német lovagrend utódjától, ettől kezdve Kisújszállás református vallású redemptus város lett. 1748-ban elindítanak egy, a toronyhoz méltó templomépítést,

---

¹ <https://hu.wikipedia.org/wiki/Kisújszállás>

mely 1755-re már készen is állt. A XVIII. század végétől működött református gimnáziuma. A templom a lakosság számának növekedése miatt nemsokára szűknek bizonyult, így elhatároztatott egy új templom építése.

Kisújszállás legkorábbi hiteles ábrázolása az 1783-as I. katonai felmérésben szerepel. Népszámlálásokból tudjuk, hogy ekkorra már jelentős lélekszámú település. Az ábrázolásban szembetűnő szabályosság ellenére van néhány nagyon jellemző városszerkezeti elem és jellegzetesség. Az első talán leginkább szembeötlő a 4-es út gimnáziumnál történő elágazása. Ezt a pontot a teresedés sarkán álló üzlet műemlékileg is értékes épülete fogja meg, bizonyos fokig lezárva a városszözpontot. Jól megfigyelhető az első katonai felmérésen, hogy akkor még a mai Vásár utca volt a fontosabb útvonal, valószínűleg a környező mocsárvilág miatt. Jellegzetes a tömbbelsőket feltáró zsákutcák rendszere, melyek nem túl hosszúak és nem is sikátor jellegűek.

Az I. katonai felmérés térképe (1763–1785)

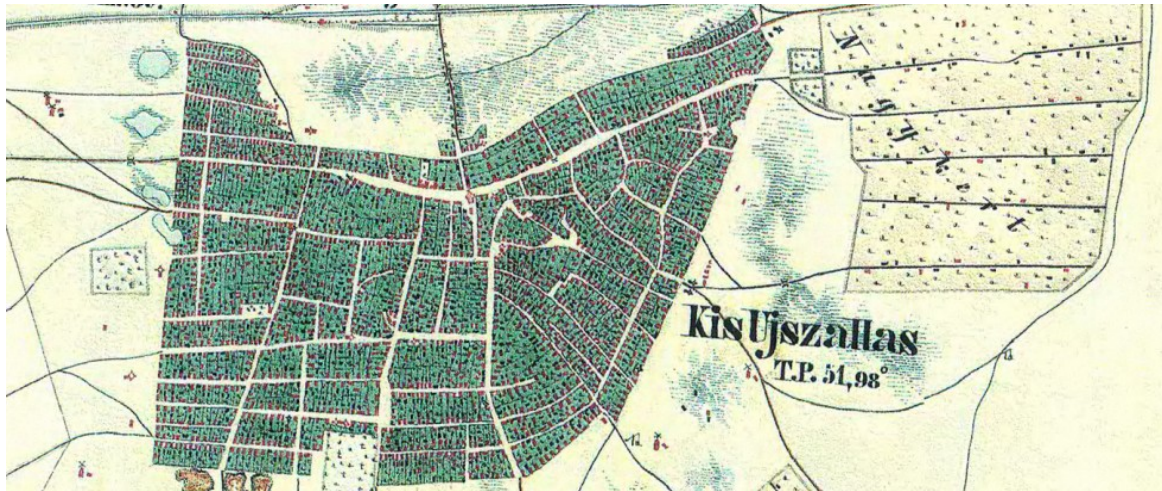
Vályi András 1796-os leírása alapján: KISÚJSZÁLÁS. Népes szabad magyar helység a' Nagy Kunságban, az előtt Péter Szálásának hivattatott. Lakosai többnyire, mind reformátusok, lakó helye volt a' Kunok Kapitányának, nevezetesen itten lakott Illési István Kapitány is, a' ki a' pártot ütött Túrinnak elfogattatásáért arany lántzal ajándékoztatott meg M. Terézia királynétól. A' Tiszának Mirho nevezetű híres fokából ki folyt sok víz által, határjának lapos nagy része, majd 12 esztendeig haszna vehetetlen sivatag rétté tétetett; de a 1786dikban, 20000 embernek munkálkodásaik, és a 250000 marháknak igázásuk után erőss töltést készítettet, melly által meg mentetvén a' sok föld, most nagy hasznót szolgáltat. Határja elég jó, réttyei kövérek, legelője tágas, hala is bőven van néha, nádgyok elég terem, fájok nints, borok is van, piatzok Debreczenben 8, Miskóltzon 12, Szolnokon 6 mértföldnyire.²

A táji adottságok jelentős mértékben nem befolyásolták a település szerkezetét. Egyetlen jelentősebb meghatározó elem a várost északról határoló vizenyős terület. Ennek szélén húzódik a mai 4-es számú út. A város viszonylag szabályos szerkezetének kialakulásában az egy időpontban történő visszatelepülés, visszatelepítés is fontos szerepet játszhatott. Jellemző, hogy a későbbi katonai felmérések szinte változatlan formában ugyanezt a

² Magyar Országának Leírása. Készítette: Vályi András Királyi Magyar Universitásbéli Professzor. Budán, a Királyi Universitásnak Betűivel. 1796.

település szerkezetet ábrázolják, némiképp kibővített formában. Kisújszállás település szerkezetének értékét is ez a viszonylagos szabályossága adja.

II. katonai felmérés térképe (1806–1869)

Fényes Elek (1851.) leírása alapján: „Kisújszállás, magyar város, a Jász-Kun megyében, a nagykunsági járásban, a pest-debreczeni országutban, Pesthez 16, Debreczenhez 8 mfl d távolságra. Van 9159 lak., kik közt 9108 ref., 11 kath., 40 n. e. óh., nagy és derék ref. anyateplommal, jó vendégfogadóval. Róna határa gazdag fekete föld, mely minden gabonát uzsorával térít vissza. Az ugynevezett Takács görög-dinnyéje híres; Kardszag felől a Kara János mocsár terül el. Van itt 202 kézműves, 840 polgár, 1593 ház. A nők sok baromfit tenyésztének, s evvel Pestre kereskednek.”³

A II. katonai felmérés térképén jól kivehető Kisújszállás jelenlegi települési formája. Említésre méltó jellegzetessége Kisújszállásnak a második katonai felmérésen már jól látható Móricz körút, a valamikori Mária Terézia körút.

III. katonai felmérés térképe (1869–1887)

³ Magyarország geográfiai szótára
Kiadta: Fényes Elek. Pesten, 1851. Nyomatott Kozma Vazulnál.

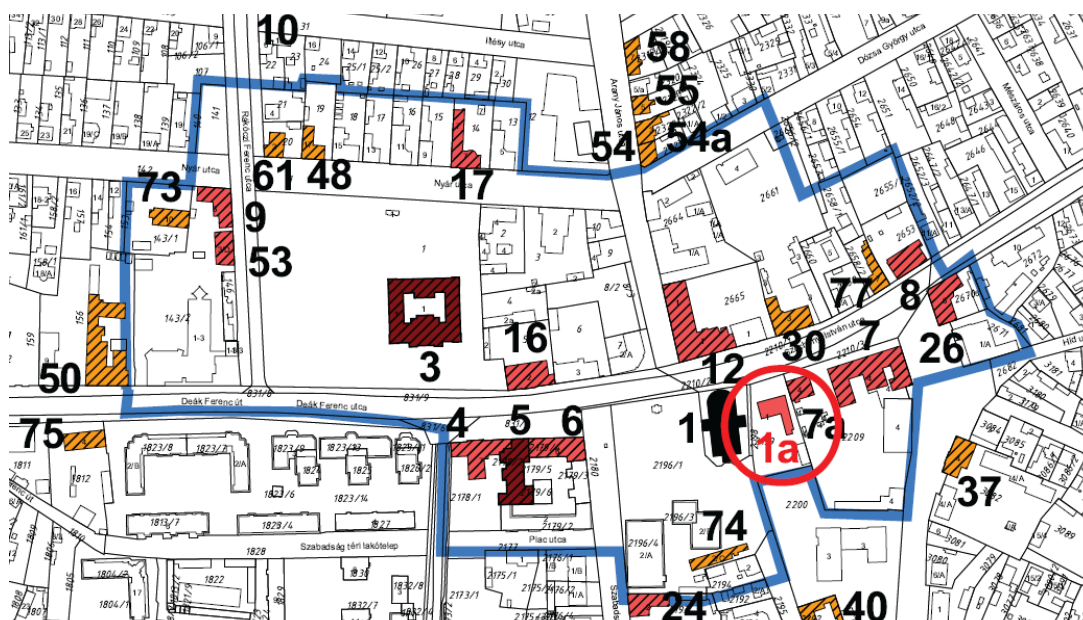
A Pallas Nagy Lexikona alapján: Kisújszállás (Kis-Újszállás), rendezett tanácsú város Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében, (1891) 2610 házzal és 12,527 magyar lakossal (közte 11,444 református, 621 római katolikus és 401 izraelita); van református gimnáziuma, ipariskolája, ipartestülete, járásbirósága és adóhivatala, vasúti állomása, posta- és táviróhivatala és postatakerékpénztára. Itt jelenik meg a Kisújszállás és vidéke c. hetilap (III. évf.). Termékeny határa 19,786 ha.⁴

A város viszonylag szabályos utcahálózatú, halmaz szerkezetű. A legjelentősebb befolyásoló elem, a város szélén húzódó vizenyős terület volt.

II. világháborús katonai felmérés térképe (1940–1944)

Kisújszállás szerkezetének értékét is ez a viszonylagos szabályosság adja. Jellemzőes a tömbbelsőket feltáró zsákutcák rendszere, mely hangulatát, megjelenési formáját tekintve, helyi értéket is képvisel. A város szerkezetét alapjában az utcák rendszere, a terület-felhasználás határozza meg.

A műemléki védettségű templom (1) körül jelentős kiterjedésű műemléki környezet van kijelölve, a Rákóczi–Nyár–Dózsa György–Vásár–Piac–Kossuth utcák közötti területen⁵

⁴ Pallas Nagy Lexikona, 10. köt., Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest 1895.

⁵ Kisújszállás város Integrált Városfejlesztési Stratégiája 2015. készítette: Cívisterv Várostervező és Építész Iroda

A város terület-felhasználását alapjában a különböző intenzitású lakóterületek elhelyezkedése, a zöldterületek lehetőség szerint egybefüggő rendszere, a meghatározó jelentőségű intézmények és ipari-gazdasági területek elhelyezkedése határozza meg. Kisújszállás jellegzetes és értékes adottsága, a vasútállomás déli oldalán létesült Erzsébet-liget, a mellette lévő városi sportcentrum, a strandfürdő jelentős fejlesztésre szánt területe, a széles gesztenyefasorral övezett Rákóczi utca, a Szabadság tér és Kálvin tér által alkotott impozáns együttes. Ennek szerves részét képezi a református templom, mely a környező épületekkel jelentős műemléki környezetet alkot.

5. A Kisújszállási Református Egyházközség létrejötte és a templom építéstörténete

A 16. század közepére a lutheri tanok a német lakosság közvetítésével a reformáció Magyarországon is elterjedt, ahol kezdetben főleg a városi polgárság bizonyult fogékonnak a mozgalomra. A szászok, a magyarok és a szlovákok egyaránt megszervezték a Luther Márton tanításain alapuló lutheránus (evangélikus) egyházaikat. A Magyar Királyság három részre szakadása, és a nemzeti újraegyesítő törekvések ugyanakkor kedveztek a reformáció térhódításának a magyarság egésze körében. Az új vallás ettől kezdve a katolikus Habsburgok elnyomó politikájával szembeni „nemzeti ügyé” vált. A reformáció nagymértékben hozzájárult a magyar nyelv és irodalom kora újkori látványos kibontakozásához is. A török hódoltság alatt álló területeken a török basák nem szóltak bele a keresztények vallási ügyeibe, a lakosság szabadon választhatta meg a vallását. Ez a reformáció gyors térhódítását eredményezte. A magyar kálvinista egyház éppen a török hódoltság alatt álló Debrecenben született meg, amelyet a református magyarok egyik központjaként „kálvinista Róma” néven is emlegettek. A debreceni zsinaton (1567) a Tiszántúl 17 egyházmegyéje ugyancsak a kálvinizmushoz csatlakozott. Az Alföld középső részének városaiban – így Kisújszálláson – a mai napig a református felekezetűek vannak túlsúlyban.

Az „új hitű reformata eklézsia” fejlődését azonban a 16–17. század katasztrófái gyakran megzavarták. Az egymás után következő dúlások az anyagi alapjait megsemmisítették, híveit földönfutóvá tették. Egyenletes fejlődésről csak 1717 óta beszélhetünk. Ekkor indul meg az új telepések körében a szervezés munkája, a rendszeres községi és egyházi élet egymással szervesen összefonódva. 1717-ben hozzák magukkal a telepések Karcagújszállásról lévita tanítónak Musnai Mózes rectort. Majd a következő évben Túrkevéről hozzák első rendes lelkészüket Bátorkeszi Gergely személyében, aki 1718-tól 1720-ig tartózkodott a városban.

A városban úgy tartják, hogy a városháza megépítéséig a legimpozánsabb épület a templom volt, melyet „nehéz időkben, a Habsburg állam gyarmatosító – katolizáló – törekvéseivel szemben harcoltak ki maguknak Kisújszállás régi lakói.”⁶

A templomépítés története ma már eredeti okmányok alapján nem rekonstruálható. Minden vonatkozó feldolgozás (Nagy Péter tanító, egykori városi levéltáros, Nagy István lelkész, Tóth Dezső) végső fokon egy 140 éves, ma már nem található munkára támaszkodik, amelyet 1817-ben a centenáriumra állított össze az akkori lelkész, ő viszont valószínűleg ismerte másolatban, vagy szájhagyomány útján azt az okmányt, amelyet a mai templom alapkövetételekor ládikába zárva ünnepélyesen elhelyeztek, és amely az akkori lelkész, főbíró, Rabi Károly építész és testvére neve mellett tartalmazza a megelőző templomok

---

⁶ Kiss Géza: Kisújszállás története a XVIII. század végéig. Damjanich János Múzeum, Szolnok, 1959. 27–28. p.

történetét is.⁷ Ez a következőkben foglalható össze. A legelső templom még 1718-ban, a szájhagyomány szerint sárból, nádból épült, torony nélkül. 1741-ben torony építésére kérnek és kapnak engedélyt, azzal a meghagyással, hogy csak vályogból szabad építeni. A feltételeket elfogadták ugyan, de már kőtorony építésére kötöttek szerződést 1741-ben Venczel debreceni építőmesterrel. Ezt igazolja Győry Lajos lelkész 1852. június 12-i keltezéssel ellátott kijegyzése az egyház legrégibb anyakönyvéből, amely azóta már szintén nem található. „Anno, 1741. octóber 8-án kisújszállási tornyot kezdetünk építeni az Úrnak nevében, melynek fundamentumába én (talán Püspöki Süllye János lelkész) tettem le három tégláikat. Utánnam N. Terbóts István districtuális kapitány úr, aztán Szabó Jakab főbíró úr és renddel a N. Tanács. Anno 1742. szeptember 20. végettük el a kőrakást; 26.-ik napján húztuk fel a harangokat belé, deszkákkal bekerítvén a tetejét. Anno 1743. Tetejét csinálván Kreter János egri ács, nagy örömmel tették fel a gombokat reája." Mária Terézia korában vakmerő lépés lehetett az engedély nélküli téglaeépítés. Ennek bizonyítására található az egyházi levéltárban egy nyomozó levél, amely aziránt érdeklődik, hogy kinek az engedélyéből merészeltek a kisújszállási kálvinisták — a királyi főkormánysház tilalma ellenére — kőtoronyt építeni. A torony azonban kitűnően megépítve készen volt már akkor és áll napjainkig. (Egyébként ez Kisújszállás legrégibb építménye.) A redempció után három évvel már nem elégednek meg a büszke toronnyal, hanem méltó templomot akarnak mellé építeni. A pozsonyi királyi helytartó tanács azzal a kikötéssel adta meg az engedélyt 1749-ben, hogy a templomot a toronnyal nem szabad egybeépíteni. A lojális Illésy István nagykun kapitány közbenjárására 1754-ben megengedi a király, hogy az új templom alapja föld alatt és föld felett kétféle magasságban legyen. Ugyanakkor utasítja Barkóczy egri érsek a kerületi alesperest, hogy ellenőrizze a kisújszállási templomepítést. A rohamosan szaporodó lakosságnak hamarosan szűk lesz ez a templom is, és 1784-ben kapnak engedélyt az újabb templom építésére. A ma is álló templomepület alapkövét 1785. szeptember 12-én rakták le.

A bejárat felett lévő évszámok tanúsága szerint 1788-ra készült el az új templom és száz év múlva építik fel a keleti és nyugati oldalán lévő csarnokokat. 1788-ban Rabi Károly gyöngyösi mester (a templom építője) vállalta az új templom végén lévő régi torony kb. 2 ölnyire való megmagasítását. Vállalta továbbá a templom tatarozását és egy kőgrádics építését is. A tornyot egyébként a város őrhelynek tekintette és javításáról mindig ő gondoskodott. Ezt a templomot már zavartalanul használhatták a kisújszállásiak, egészen 1828-ig. Az év július 10-én este villámcsapás érte a templomot, és mintegy háromnegyedőrai lappangás után a láng a tetőn kicsapott, így a tüzet oltani már nem lehetett, a magasság miatt nem tudták megközelíteni, ráadásul abban az időpontban a lakosság legnagyobb része kint volt mezei munkán. Leégett a templom és a torony, a három harang közül a 14 mázsás legnagyobb félig, a legkisebb egészen, a 8 mázsás középső, fülei leszakadva, használhatatlanná vált. Leégett a nemrégiben elkészült fertályos óramű is. Ugyancsak elégett a templom melletti parókia és ennek szomszédságában „tanácsbeli Veres István úr háza.”⁸

Az 1828. július 12-i tanácsülés elrendeli a helyreállítási munkák haladéktalan megkezdését, mely 1830-ra fejeződik be. Tornyában ismét három harang szól. Az előjáróság messzemenően igyekezett gondoskodni az egyház anyagi szükségleteiről. Ennek a gondoskodásnak, megvoltak az igen alapos politikai okai. Az egyházi szükségletek fedezésére jelentős birtoktesteket szakítottak ki a közös területekből, és ezt — a községi földekhez hasonlóan — közös munkával művelték Kisújszállás lakói.

⁷ Nagy István: A kisújszállási ref. egyház története. Kézirat, é.n.; Tóth Dezső: A Hevesnagykunsági Református Egyházmegye múltja. II. Debrecen, 1941. 113. p.

⁸ Kiss Géza: i. m. 29. p.

Kataszteri térkép az 1800-as évek végéről, középen a templomépülettel.⁹

A templom és környezete 1941-ben. Forrás: Zempléni Múzeum, Szerencs (Irsz.: 0151315)

A toronygombot az iratokkal együtt 1830. július 7-én tették a helyére, s még azon évben a harangokat is újjáöntötték. A templomot legközelebb 1867-ben renoválták. 1888-ban épült a keleti és nyugati bejárati oldalcsarnok szél- és porfogónak. 1944. október 16-án egy II. világháborús gyújtógránátos belövés következtében leégett a toronysisak, de a háborús károk a templomtetőt is érintették. A torony felőli karzat alját 1950-ben üvegfallal különválasztották a belső tértől, miáltal egy 100 ülőhelyes fűtött termet kaptak. A templombelsőt 1955-ben újították fel és festették fehérre. Korábban a csehsüveg-boltozatos mennyezet kék színű volt, arany csillagokkal. 1964-ben a vihar letépte a toronytetőt, melyet 1971-ben állítottak helyre. A templom teljes külső felújításon esett át 1986–88-ban. Berendezése a 18-19. században készült, több ütemben. A toronytető Kréter János egri ács munkája volt.

⁹ A Miniszterelnökség Kulturális Örökségvédelemért Felelős Helyettes Államtitkár műemléki nyilvántartásából

6. A református templom építészeti leírása

Az észak-déli tengelyű templomnak déli homlokzat előtti körüljárós tornya 41 m magas, benne ma kvarc vezérlésű toronyóra van. A belső teret két pillérsor egy fő-, és két mellékhajóra osztja. A pillérfejezetek homloktagjait és a homlok mellvédeket copf füzérdísz ékesíti. Hét boltív tartja a főhajót és hét kisebb a két mellékhajót. Az egész belső térben minden oldalon karzatok vannak. A templom négy bejáratral rendelkezik, egyik a torony alatti főbejárat, vele szimmetrikusan a másik az északi oldalon található. A keleti és nyugati oldalon az 1888-ban hozzáépített portikuszokon keresztül lehet bejutni az épületbe. A későbarokk – copf és klasszicizáló elemekkel egyaránt tarkított – felületek, valamint az épület tömege impozáns, tekintélyparancsoló, melynek nemcsak a városszövetben van meghatározó szerepe, de település távoli képe szempontjából is.

Amint a történeti áttekintésből is kitűnik, a régi templomos helyen álló mai épület fundamentumát nagyméretű égetett téglából, illetve természetes kőből falazták. Az épület lábazatának anyaga megegyezik a felmenő falakéval, burkolata egy szakaszon terméskő – riolittufa kváderkő –, a lábazat többi részén durvaszemcsés vakolat, melyben több helyen utólagos cementes javítások láthatók. A kváderek sima kiképzésűek, díszítmény nélkül. Felületük meglehetősen kopott, szennyezett. A lábazaton körben csapóeső és kapilláris felszívódás okozta vakolatkárosodások láthatók. A vízelvezetés jelenlegi módja nem célravezető, mivel a csapadékvíz is a falak mentén, azok alá szivárog le. –A főbejárat körüli vakolatrétegben is többszöri utólagos javítás tűnik, mely nem szervesül a falazat vakolásával. A kapukeretek sóskúti kőbányából származó szárkövei is kopottak, erodálódottak, így nemcsak esztétikai, hanem funkcionális-szerkezeti problémát is jelent. Ugyanez vonatkozik a lépcsők kövezetére is.

A templom épülete a XIX. század végén

A tartófalak körben 1,30 m, a toronynál 1,64 m vastagságúak, egyaránt nagyméretű téglából épültek. A portikuszok falvastagsága 70 cm. A külső falsíkon a toronytest előtt támpillérek segítenek megtartani a torony felépítményét. Az eredeti vakolatot kívül-belül eltávolították az 1950-es években, mára azonban – a talajvíz, illetve sófelszívódástól – ez sem maradhatott fenn. A több ütemben – sokszor tűzoltó jelleggel – elvégzett vakolatjavítások módja, ütemezése néhol ártalmasabb a téglafalazatra nézve, mint amennyit javítana annak állapotán. A külső homlokzati vakolat a késő barokk templom stílusának megfelelően színváltó, a mezők sárga, a vakolattagozatok egységesen fehér színűek. A lábazatvakolat többféle kialakítású, színe fehér, szürke és terméskő burkolatú. Az oldalfalon 2,0 cm belső vakolat és fehér színű mészfestés található. A mennyezet boltíves, ugyancsak fehér festéssel van ellátva. A teherhordó falak vastagsága nagy hőtároló képességet biztosít. A padlón és a padlásfödémekben hőszigetelés nem készült. A csapóeső okozta felázás és vakolatomlás található a bádgozások és a homlokzattagozatok környékén is.

A nyílásáthidalások a déli, torony alatti és az északi bejárat ajtó fölött íves, a keleti és nyugati portikuszok ajtajai fölött egyenes kialakításúak, a belső ajtók és az ablakok fölött íves a nyílaskiváltás. A padló a templomhajóban műemléki téglá, a gyülekezeti részben parketta, az előterekben kerámialap-burkolatú. A födémeket a pillérek közötti falazott boltozatok adják.

A hajón található ablakok dupla rétegben, a falazat külső és belső síkján helyezkednek el. A külső síkon található ablakok fém profilba illesztett egyrétegű üvegezéssel vannak ellátva. A belső falsíkon lévő ablakok fa tok, és szárnyszerkezettel készültek, egyrétegű üvegezéssel. A két ablak tokja nem kapcsolódik egymáshoz. A belső oldali ablakok színe halványzöld, a külsőké kívül sötétbarna, belül fehér. A földszinten és a karzaton is végigfut egy ablaksor. A portikuszok ablakai egyrétegű szerkezetek, belül fehér, kívül barna festéssel. A toronyban fém ablakok és spaletták vannak, mázolt felületkezeléssel, sötétbarna színben. A bejárat ajtók pallótokos, deszkabetétes kialakításúak, díszes szárnyal, mázolt felületkezeléssel, kívül barna, belül fehér színben.

Az épület tetőszerkezete a bakdúcos, a dőltszékes és a függesztőműves tetőszerkezet kialakítását ötvözve készült el. Szerkezete független a födémként szolgáló boltozattól. A templomtérben is megjelenő pillérsor födém síkjára feletti síkjára terhelnek a bakdúcsok és a dőltszékek. A főállásokban a szemben lévő elemek rögzítése egymáshoz vonórudak elhelyezésével biztosított. A hosszirányú merevítést a könyökfák adják. A szarufák kihajlási hosszát két ponton támasztó derékszelemen osztja négy részre. A tetőidom nyeregtető, hajó véghomlokzata mentén a fal vonalát követő íves síkkal kontyolt. A nyeregtető a torony falához bádgos vízelvezető szegéssel csatlakozik. A tetőszerkezet jó állapotú, mivel a szerkezet megerősítése és a fedés cseréje nemrégiben megtörtént.

Az épületen lévő párkányok, tagozatok, mellvédfalak bádgozása horganyzott acélból készült. A torony bádgozása az ablakpárkányoknál hiányos. A bádgos szerkezetek felújításra szorulnak. A toronysüveg fedése vörösréz.

Az épület jelenleg fűtetlen, használata időszakos. A meglévő kerítés terméskő lábazattal, beton fedlappal és kovácsoltvas kerítésmezőkkel készült, barna festéssel.

A Miniszterelnökség Kulturális Örökségvédelemért Felelős Helyettes Államtitkár (1113 Budapest, Daróczi utca 3-5.) gyűjteményi tárai jelenleg bizonytalan ideig nem kutathatók, így archív dokumentációk a műemlékes adatbázisból nem voltak elérhetők.

7. A tervezett munkák során a védett műemléki érték megőrzésére és fenntartására vonatkozó szakértői javaslat:

A jelenleg tervezett részleges felújítás a külső és belső vakolatok, homlokzatképzések, festés cseréjére, illetve megújítására irányul. Ehhez mindenekelőtt a 2014-ben elkészült a falszakaszok átvágásával megvalósuló, utólagos, vízszintes talajnedvesség elleni szigetelés korrekciójára lesz szükség. Ezt követően el kell távolítani a homlokzati vakolatokat, valamint ki kell tisztítani a téglafelületek fugáit, majd a falakat több rétegben, szellőző, falszárító vakolattal kell ellátni. A telje külső homlokzaton vizsgálatra szorulnak a vakolt és festett felületek, ezek kijavítása, illetve egy egységes, új festés felvitele jelenthet támogatható megoldást. Az engedélyezési tervdokumentációban szereplő szín megfelel a műemléképületnél elvárható szempontoknak. A műkőfelületek javítása, fecskefarkas kivétele és műkőbetonnal történő pótlása szerkezetileg és esztétikailag is szükséges. Az ablak- és szemöldökpárkányok lemezborításának cseréje is szükséges, képileg a jelenlegivel megegyező anyagból, méretben és formában. A tervezett felújítás mind tömegében, mind pedig részleteiben a műemlékvédelmi szabályok és elvárások szellemében valósulhat meg.

Szakértői javaslat:

Az építésztervező által készített felmérési tervek, illetve az épületre vonatkozó korábbi leírások áttekintése után helyszíni szemlén, szemrevételezéssel rögzítettem a felújítással érintett felületeket és elemeket.

Az építéstörténeti kutatási dokumentáció része az építési engedélyezési tervnek, de a felelős tervező feladatát, megállapításait és felelősségét nem veszi át!

Általános megállapítások:

A tervezett felújítás a falfelületeket, valamint azok kiegészítőit érinti. A közelmúltban megvalósult utólagos falszigetelés, valamint a teljes körű tetőfelújítás az alapvető problémákat megszüntette, azok okait kizárta. Részleteiben azonban szükséges talajvíz mind teljesebb kizárása, valamint a csapadékvíz megfelelő elvezetése. Az ehhez az építési tervdokumentációban szereplő technikai megoldások támogathatók, és végső soron célravezetőek. A további károsodás lehetőségének kizárása után szükséges a fentebb részletezett, vakolatfelületeket és festést, valamint kő- és fémelemeket érintő cserék és korrekciók elvégzése.

Homlokzatok felújítása:

A homlokzat teljes felülete rossz állapotú, de főként a lábazati részeken tapasztalhatók a felszívódó talajnedvesség okozta károsodások. A cementes lábazati résznek teljes felületen javasolt az eltávolítása. A talajnedvesség kipárolgásának elősegítése érdekében szellőző vakolatból új felületképzést kell kialakítani. A lábazat vakolata már nem eredeti, teljes felületen kicserélődött cementes vakolatra, a 2014-ben elvégzett falkutatás nem tárt fel eredeti részleteket. A teljes körű falkutatás eredményeképpen kijelenthető, hogy a homlokzatok felújítása során esetlegesen előkerülő rejtett, elfalazott vagy átépített szerkezetekre, elemekre nem kell számítani. A műkőfelületek fenti technikával történő felújítása támogatható. A lábazatok felújításánál figyelemmel kell lenni az épület körül futó térburkolat és a lábazat csatlakozásának szakszerű kialakítására, hogy az épület körül

meglévő járdán összegyűlő csapadékvíz ne károsítsa a lábazati vakolatokat és falszerkezeteket.

Párkányok, ereszfal-lefedések cseréje:

Az épület homlokzatainak felső részein a legtöbb vakolat-károsodást a párkányok, ereszek nem megfelelően elkészített, illetve eldeformálódott lemezfedései, valamint az ereszkapcsolat környezetében kialakult beázások okozták. Ezeket újrakészíteni szükséges. A vakolt felületek részleges cseréje műemlékvédelmi és műszaki szempontból is indokolt. A

tagozatok, párkányok kizárólag vakolatból készülhetnek, különböző kialakítású hőszigetelő anyagokból nem. A felújítási munkák során szükségessé váló bádogosszerkezet-cserék, valamint a homlokzati díszítőelemek javításai az épület állagmegővését szolgálják, ezért elvégzésük műemléki szempontból is indokolt.

Kiegészítő felújítási munkák:

A falfelületek felújítása mellett indokolt a külső nyílászárók javítása és festése. A faszervezetes ajtók és tokok csiszolása, tapaszolása, festése meghosszabbítaná azok élettartamát. A két szinten végighúzódo, vaskeretes ablakokban több helyen szükséges az üvegezés pótlása, de érdemes lenne az összes vázszerkezet csiszolása, korrózióvédelme, és az üvegbetétek újrarögzítése.

8. Javaslat a további tudományos vagy roncsolásos kutatásra, kutatói megfigyelésre:

Az épület teljeskörű falkutatása 2014 évben megtörtént, így a jelenleg tervezett munkák során roncsolásos kutatást már nem szükséges végezni. Amennyiben a munkák végzése során mégis ismeretlen építéstörténeti előzmények, elfalazott nyílások kerülnének elő, a Szakértői rend. 4. § (2) bekezdés B) pontja alapján **szakértői tevékenységnek minősül a műemléki területen műemléki épületkutatás szakterületen**

ba) a védett műemléki érték épületkutatása,

bb) a védett műemléki értéken végzett tevékenység kutatói megfigyelése.

Fentiek alapján **ezeket a tevékenységeket csak megfelelő jogosultsággal rendelkező műemléki szakértő folytathatja és dokumentálhatja.**

Amennyiben a kivitelezési munkák során elvégzett kutatások eredménye a tervdokumentációban szereplő műszaki megoldásokat és a javasolt homlokzatszínezést felülírják, a jogszabályi előírások alapján az építtetőnek az engedély módosítására vonatkozó kérelmet vagy bejelentést kell benyújtani a területileg illetékes örökségvédelmi hatósághoz.

9. Összefoglaló értékelés:

Az előzőekben ismertetett építéstörténeti adatok alapján az épület tervezett helyreállítási, felújítási munkái jelen építéstörténeti kutatási dokumentációban foglalt javaslatokkal műemléki szempontból elfogadhatók, mivel a tervezett építési tevékenységek hagyományos technológiákkal, az épület eredeti szerkezeti kialakítását, homlokzati megjelenését és szerkezeteit figyelembe véve, azokkal összhangban kivitelezhetők.

A tervezett munkák az értékes épület hosszú távú megőrzését és gazdaságos fenntartását segítik elő, ezért javasolható az építész tervdokumentációban szereplő kivitelezési munkák engedélyezése és megvalósítása. A felújítási munkák során minél nagyobb mértékben hagyományos technológiákkal és természetes anyagokkal dolgozni, hogy az új és a megmaradó régi anyagok együttdolgozása biztosított legyen.

Felhívom a tulajdonos, mint építtető figyelmét arra, hogy az Övr. 43. §-a szerint:

(4) Ha az építési munka végzése során ismeretlen műemléki érték kerül elő, a kivitelező köteles

a) az építőipari kivitelezési tevékenységet szüneteltetni,

b) a hatóságnak haladéktalanul bejelenteni,

c) a helyszín és a műemléki érték őrzéséről a hatóság intézkedéséig gondoskodni.

(5) Az értékleltárt az előkerülő műemléki értékekkel ki kell egészíteni. A védettséget megalapozó értékkel össze nem függő műemléki értéket önállóan kell nyilvántartásba venni.

(6) A (4) bekezdésben meghatározott esetben a műemléki érték nyilvántartásba vételéig vagy a nyilvántartásba vétel elutasításáig a kivitelezést csak szakértői megfigyelés és dokumentálás mellett lehet folytatni.

10. Nyilatkozat

E kutatási dokumentáció készítője a Korm. rendelet 9. melléklet I. fejezet 3.2. pontja alapján nyilatkozik arról, hogy a tervezett megoldás megfelel a műemléki érték megőrzésével összefüggő örökségvédelmi jogszabályoknak és hatósági előírásoknak, az azokban meghatározott követelmények betartásra, a műemlékvédelmi szempontok érvényre juttatásra kerültek. Az építéstörténeti kutatási dokumentáció és értékleltár elkészítésére jogosultsággal rendelkezik.

Nyilatkozom továbbá arról, hogy az elkészített építéstörténeti dokumentáció nem tartalmazza az Övr. 51. § (2) bekezdésében előírt roncsolásos kutatás dokumentációját, mivel a tervezett munkák megvalósításához roncsolásos kutatás nem szükséges.

Debrecen, 2017. december 13.

Virányi Zsolt

építész, tervező- és műemlékvédelmi szakmérnök É-09-0605

műemléki szakértő műemléki érték dokumentálása
és műemléki épületkutatás szakterületen 21-0272

műemlék építmények építésügyi műszaki szakértő SZÉ55 09-0605

Tel.: +36-30-600-3974
Email: zsolt.viranyi@gmail.com

11. Felhasznált irodalom és forrásjegyzék:

Magyar Országnek Leírása. Készítette: Vályi András Királyi Magyar Universitásbéli Professor. Budán, a Királyi Universitásnak Betűivel. 1796.

Magyarország geográfiai szótára

Kiadta: Fényes Elek. Pesten, 1851. Nyomtatott Kozma Vazulnál.

Pallas Nagy Lexikona, 10. köt., Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapesten 1895.

Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ (Fotótár, Könyvtár)

Kisújszállás város Integrált Városfejlesztési Stratégiája 2015. Készítette: Cívisterv Várostervező és Építész Iroda

„Más vót az ílet...” A régi Kisújszállás képekben. Szerkesztették: Dr. Ducza Lajos, Kocsisné Monoki Julianna, Szepesi Jenő; Kiadó: Kisújszállás Város Önkormányzata, 2012.

Dr. Kiss Kálmánné – Kisúji harangszó, Helytörténeti füzetek 18. Kisújszállás, 2006.

Kiss Géza: Kisújszállás története a XVIII. század végéig. Damjanich János Múzeum, Szolnok, 1959.

Nagy István: A kisújszállási ref. egyház története. Kézirat, é. n.

Tóth Dezső: A Hevesnagykunsági Református Egyházmegye múltja. I–II. Debrecen, 1941.

Védési dokumentáció, Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ, 2013.

Internet:

<http://hu.wikipedia.org/wiki/Kisújszállás>

<http://postcards.hungaricana.hu/hu/>

12. Archív fényképdokumentáció

A református templom és a városháza egy XX. század első harmadában kiadott képeslapon
Forrás: Zempléni Múzeum, Szerencs, ltsz.: 0151334

A templom a két világháború között

Forrás:

<https://www.pinterest.se/pin/548242954622067801/>

A református templom dél-keleti oldala, kisdíákkal, 1942-ben

Forrás:

<http://mek.oszk.hu/kiallitas/kisujszallas/Honlap3/ref.t.k.o.htm>

Az 1944-es háborús események során leégett református templom

Forrás: <http://mek.oszk.hu/kiallitas/kisujszallas/Honlap3/ref.temleeegett.htm>

Kisújszállás piactere a XX. század elején.

Forrás: <https://www.pinterest.dk/pin/548242954614246451/>

A templom nyugati homlokzata a XX. század elején

Forrás: <https://www.pinterest.co.uk/pin/548242954614246259/>

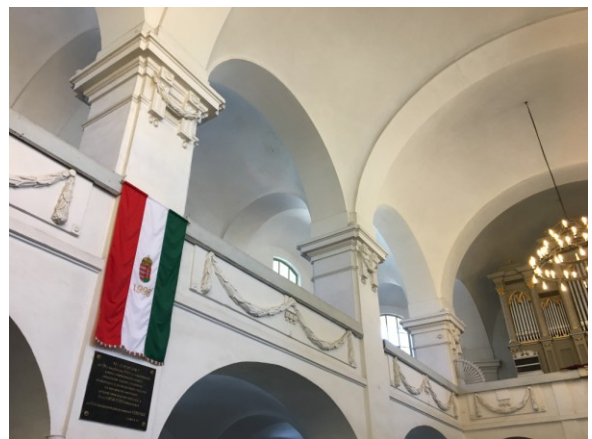
13. Fényképdokumentáció – az épület 2017. júniusi állapotának dokumentálása

Az épület 2017. decemberi állapotának dokumentálása

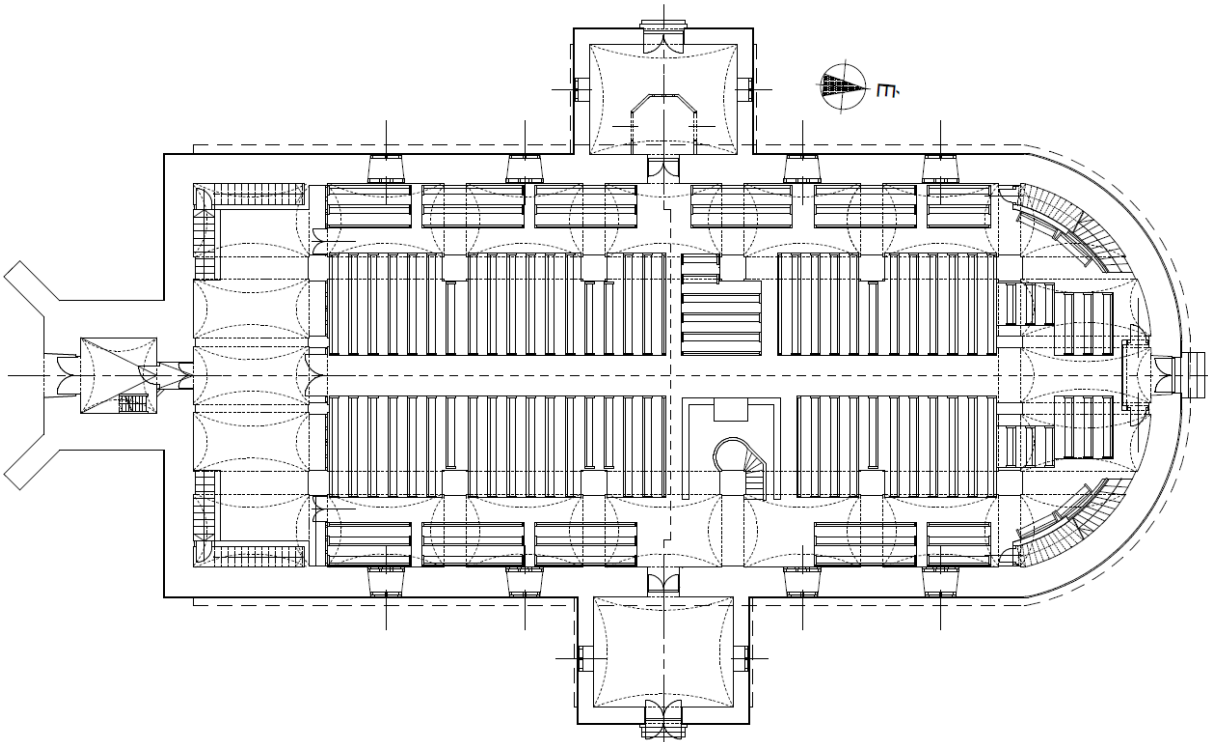

14. Értékleltár a református templom épületének a részleges felújítás során érintett épületelemeiről

Jelen értékleltár a régészeti örökség és a műemléki érték védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 39/2015. (III. 11.) Kormányrendelet 10. melléklete alapján **tárgyi műemlék épület tervezett tevékenységgel (részleges felújítás) érintett részére vonatkozóan** készült.

Védett műemléki értékek adatlapja (műemléki törzsszám: 3975.)	
Helyszín megnevezése:	Cím: Jász-Nagykun-Szolnok megye 5310 Kisújszállás, Kálvin u. 1., 2197. hrsz. GPS koordináta: WGS84/GPS 47.2175113, 20.7587535
Épület megnevezése/funkciója	református templom
Stílus:	barokk (késő barokk, copf és klasszicizáló elemekkel)
Datálás	1788
Építész	Rabl Károly (gyöngyösi építőmester)
Alaprajzi elrendezés	
	

A szerkezeti egységek és a díszítmények anyagai, szerkezetei:

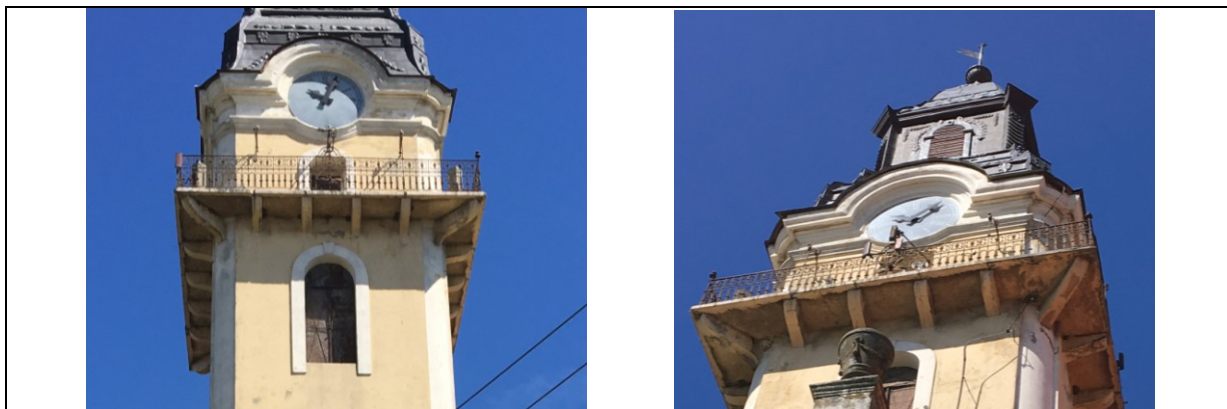
megnevezése:	jellege:	leírása:	datálása:	fotó:
Homlokzat	Háromhajós, íves záródású, észak-déli hossz tengelyű templom, keleti és nyugati oldalán előcsarnokkal, déli homlokzata előtt támpillérekkel erősített toronnyal. A torony legfelső szintjén tűzkiáltó erkély. Valamennyi felületen simított vakolat, vakolt tagozatok, párkányok	Tartófal – 1,30 m-es (toronynál 1,64 m) vastagságú nagyméretű tégl. A portikusok falvastagsága 70 cm. A külső falsíkon a toronytest előtt támpillérek helyezkednek el. Toronymagasság: 41 m	Építés: 1788 Templom-rekonstrukció: 1955 Toronysisak-rekonstrukció: 1971 Külső felújítás: 1986–88 Többször felújítva, átfestve.	
Lábazat	Simított vakolat szürke festéssel, valamint kváderköves borítás	Rossz állapotú, felvizesedett vakolat, esőfelverődéstől szennyezett, erodálódott közet	többször javítva, cseréje, illetve megerősítése szükséges	
Falfestés	Simított vakolt felületek, kétszínű festés	Többször jó állapotban, párkányok, lábazat környéki hibákkal	többször felújítva	
Díszítmények (homlokzati vakolt tagozatok)	Nyílások körül vakolt keretezés, párkányok alatti vakolatdíszek, oldalfalak kettős pilaszterekkel való tagolása	Állapotuk változó, nagyobb felületen javításuk szükséges	építéskori	
Tetőszerkezet	fenyő anyagú	Az épület tetőszerkezete a bakdúcos, a dőltszékes és a függesztőműves szerkezeteket ötvözve készült el	2012-ben javítva, felújítva, jó állapotú	

Héjazat (hajó)	íves vágású cserépfedés	Lécezésre készített cserépfedés	2013-ban készült, jó állapotú	
Héjazat (torony):	vörösréz-fedés	formája átmenet a domború palástú kupola és a klasszicizáló, karcsúsított urnakiképzés között	felújított, jó állapotú	
Szegélyek, ereszek	Horganyzott lemez	Oromfal- és párkányzat- lefedések, ereszlemezés	XX. sz. közepe, részben cserélendő	

Egyes, a felújítással érintett épületrészletek

Megnevezés	Tűzkiáltó erkély
Datálás	1788
Kialakítás/leírás	A toronyfeljáróból az épület északi homlokzatán kialakított ajtón lehet kilépni a tornyot körülfogó erkélyre, melyet 4X4 oldalsó és 4X1 sarki konzol tart. Mellvédje kovácsoltvas, melynek pálcáihoz az ovális és a hajlított elemeket bundolással rögzítették. A tűzkiáltó erkély funkciója a város közössége számára volt fontos, ezért annak kivitelezéséhez és folyamatos karbantartásához egészen a XX. század derekáig a város anyagilag is hozzájárult.
Műszaki állapot	Szerkezetileg stabil, a járófelületekre, illetve a konzolok és fölöttük húzódó földem felületei kopottak a csapadékvíz-leszivárgás következtében foltokban leomlott, csakúgy, mint az erély járófelülete és a toronyfal találkozási mentén húzódó falfelület. A korlát stabil, a vaselemek azonban korrodáltak.
Javaslat	A csapadékvíz-elvezetés biztosítása, majd a felületek javítóvakolása és festése anyagmű technológiával, a jelenlegi színek és formák megtartásával. A vaskorlátok rozsdamentesítése, felületkezelése, bevonófestése.

Megnevezés	Kerítés
Datálás	
Kialakítás/leírás	A meglévő kerítés terméskő lábazattal, beton fedlappal és kovácsoltvas kerítésmezőkkel készült. Jelenlegi festése barna színű, olajmáz. A vasbetétek elemei között ívelt, hajlított, illetve lilom-díszítmények váltakoznak, melyek nitteléssel és csavarozással kapcsolódnak a pálcákhoz.
Műszaki állapot	Szerkezetileg stabil, a terméskövek kötőanyaga helyenként kiporlott. A beton fedlapok illesztéseknél a csapadékvíz leszivárog a kőalap rétegeibe. A vasbetétek festése kopott, néhol korrodált.
Javaslat	A szivárgások megakadályozása, illesztéseknél és fugáknál a tisztítás és tömítés elvégzése. A vasbetétek rozsdamentesítése, felületkezelése, bevonófestése.

Megnevezés	Nyugati kapuzat
Datálás	1888
Kialakítás/leírás	A templomépítés centenáriuma készült el az a bővítés, mely a keleti és nyugati bejáratok előtti bővítést foglalta magába. Ekkor létesült – elsősorban por- és szélfogó funkcióval a két portikus, melyek közül a nyugati ajtó kiképzése mutatja, hogy ez a tényleges főbejárata a templomnak. Falvastagsága 70 cm, stílusában mára a késő klasszicizmus dominál. A kapukeretezés szárai sóskúti mészkőből készültek. A kétszárnyú, betétes, borított ács tokos bejárati ajtaja, és annak öntöttvas-kilincse építéskori. A szemöldökpárkány alsó, ajtókeretező traktusának közepén látjuk az építési dátum feltüntetését.
Műszaki állapot	A mészkőfelületek kopottak, erodálódtak, a vakolt felületekre is továbbjutó talajvíz-felszivárgás és csapadékvíz-felcsapódás következtében. Az ajtó fakerete és az ajtószárnyak kopottak, repedezettek, de alapvetően erősek.
Javaslat	Szükséges a mészkőfelületek tisztítása, impregnálása, a lábazat többi szakaszával azonos arányú és anyagú, szellőző vakolattal és festéssel történő ellátása. A falazat és díszítményei esetében teljes homlokzatra érvényes felújítási eljárás lefolytatása. A fafelületek csiszolása, tapaszolása, alapozó- és fedőfestése a jelenlegi színárnyalat megtartásával.

Megnevezés	Déli kapuzat
Datálás	1788
Kialakítás/leírás	Az építéskori copf stílusú kapu kőkeretei sóskúti mészkőfaragványok, melyeket utólag mészfestéssel láttak el. Az íves szemöldökkőbe két sorba vésve találjuk a datálást. Az ácsbokos, vörösfenyő-ajtó a kilincsekkel, öntöttvas-fogantyúkkal együtt eredeti.
Műszaki állapot	A mészkőfelületek kopottak, erodálódtak, a vakolt felületekre is továbbjutó talajvíz-felszivárgás és csapadékvíz-felcsapódás következtében. Az ajtó fakerete és az ajtószárnyak kopottak, repedezettek, de alapvetően erősek.
Javaslat	Szükséges a mészkőfelületek tisztítása, impregnálása, felületkezelése és részleges pótlása szükséges. Az épület külső képe szempontjából az eredeti kőfelület szabadon hagyása indokolt. A fafelületek csiszolása, tapaszolása, alapozó- és fedőfestése szükséges a jelenlegi színárnyalat megtartásával.

Megnevezés	Szószerk
Datálás	1788
Kialakítás/leírás	A főhajót a keleti oldalhajótól elválasztó pillérsor negyedik tagjához téglából építették hozzá a teljes templomtesttel azonos stílusú szószerket, mely zömökebb kehelyformát követ. A szószerkorona is épített, vakolt, fehérre meszelt, díszítése aranyozott, tetején lángdíszes urnával. A szószer oldalán lévő, Luther-rózsára emlékeztető (bár abban mind a szirmok számában, mind a bimbókialakításban eltérő) „rozetták” aranyozása, valamint a rozettafülkék kék háttérszíne visszaidézi az eredeti mennyezetfestés színeit.
Műszaki állapot	Valamennyi falfelülethez hasonlóan a talprész vakolatát lehántották, a többi tag stabil, festésük egységes.
Javaslat	A falrekonstrukciókkal azonos anyaghasználat és technikai eljárás (vakolás, mészfestés)

Megnevezés	Homlokzati ablakok
Datálás	1888
Kialakítás/leírás	A homlokzati nyílászáró-szerkezetek (ablakok) acél anyagúak „T” profilú szerkezetből, sűrű téglányosztással, tetejükön ívelt kiképzéssel. Üvegezésük 1 rétegű, 3 mm-es síküveg. A teljes homlokzat tekintetében, két szinten, összesen 27 db. Rögzítésüket az ablaknyílások belső falsíkjához történt csavarozással oldották meg. Mivel ezek gyenge hőtartó képességűek, a belső falsík vonalában utólagosan – a külső ablaktáblák beosztáshoz igazodva – fenyőből készül, faszerkezetes ablakokat építettek be – ugyancsak 3 mm-es síküvegezéssel. Mind a külső, mind a belső ablakok középső részén alakítottak ki nyílászárnyakat. A külső ablakok félfordító-zárakkal, a belsők körmösárákkal zárhatók.
Műszaki állapot	A külső acélszerkezetek korrodáltak, az üvegek gittelése néhol hiányos, az üvegezés azonban hiánytalan. A belső ablakok épek, festésük kopott.
Javaslat	Az acélkeretek esetében a kibontás és az üzemi körülmények közötti rozsdamentesítés és bevonófestés lenne a legcélravezetőbb megoldás. Ha jelen felújítás ezt nem teszi lehetővé, akkor ugyanezt a beépített nyílászárókkal szükséges megtenni. Gittelés eltávolítása, majd az üvegezés újrarögzítése mindenképpen szükséges.

